

De historische Fiertelprocessie uitgelegd (11)

- De Baronieën -

Een baronie is van oorsprong **een vorm van grondbezit** of houderschap van een grondgebied **én tevens een regeringsvorm** waarbij de absolute macht bij één persoon berust: de baron, baanrots, bannerheer of baanderheer.

Deze landsvorm ontstond in de late middeleeuwen binnen het leenstelsel, voornamelijk in Nederland (regio Noord Brabant) en werd later verspreid in België in de 15de en 16de eeuw. Ook in het huidige Groot-Brittannië ontstonden veel baronieën.

Het was een zogenaamde vrije heerlijkheid en het grondgebied werd door een vorst meestal uit diens eigendom aan een persoon toegewezen voor bewezen militaire of andere diensten. De baron mocht op het slagveld een eigen banier voeren en leverde in de regel meer krijgsliden voor veldslagen dan de andere heren. Een banier is een stijve vierkante vlag die aan een lans is bevestigd. De Baronie Houtem (regio Tienen) is in Vlaanderen de oudste waarvan documenten bewaard zijn gebleven en dateert van 1487 (-1560).

Een baronie kon bestaan uit landgoederen, meestal samenhangend maar ook verspreid over verschillende regio's. De baron had de heerschappij over het grondgebied én de bewoners en moest er zorg voor dragen dat het gebied werd beschermd tegen vijandige aanvallen. De belangrijkste baronnen lieten vaak een kasteel bouwen.

Baronieën konden ook **gekocht**

en doorverkocht worden. Zo kocht Jean de La Hamaide ('mijne herre van der Hameide') in 1402 de heerlijkheid van Ronse/leengoed Ronse (Ronse en een aantal gemeenten uit het Tenement van Inde), Ellezelles en Horebeke van Jan van Namen ('mer Janne van Namen'). Na een bewogen loopbaan en majesteitsschennis valt zijn latere opvolger Christophe van Roggendorf in ongenade bij Karel V en worden al zijn bezittingen in 1548 verbeurd verklaard en wordt het leengoed Ronse door de Grote Raad te koop gesteld en toegewezen aan een goede bekende van de keizer, Nicolas Perrenot, 'seigneur de Grantvelle'. Hierbij verheft Karel V de heerlijkheid Ronse officieel tot 'baronie'. Jan VIII van Nassau-Siegen kocht op 28 maart 1629 de baronie Ronse van Jacques-Nicolas de la Baulne. Zijn vrouw Ernestine bracht de heerlijkheden Kwaremont, Zulzeke, Ruien en Orroir in.

Buiten de Vrijheid, deze van Landenbourg en enkele private eigendommen van mensen uit andere gemeenten kwam heel het grondgebied/leengoed van Ronse achtereenvolgens, vanuit het Graafschap Vlaanderen onder het bestuur van een opeenvolging van heersers/baronieën. En bij elke overdracht wijzigden ook een aantal gemeenten van het vroegere Tenement in het leengoed Ronse. Er komen erbij of vielen ervan.

Tijdens de Fiertelprocessie maken we dan ook kennis met de latere heersers/baronieën die over de stad en het leengoed regeerden, met hun wapenschilden:

(De Dampières van het Graafschap

Vlaanderen en Namen 1280 - 1402)
De Seigneurs van La Hamaide (1402 - 1549)
De Familie de Granvelle (1549 - 1629)
De Prinsen van Nassau-Siegen (1629 - 1745)
De Graven de Mérode-Westerloo (1745 - 1795)

Alleen de familie van Nassau heeft in Ronse geleefd en er ook een kasteel gebouwd. Dat kasteel stond tussen de Zonnestraat en de weg naar Doornik. Het was in die tijd het grootste kasteel in de

Lage Nederlanden en de terreinen errond bedroegen ruim 20 ha. Enkele straatnamen uit de omgeving doen nog denken aan dat prachtig gebouw: Jan van Nassaustraat, Kasteelstraat, Princekouter, Lange Haagstraat, Neerhofstraat.

Met **de Franse Revolutie** werden in 1794 de niet-kathedraalgebonden kapittels, de Vrijheid en de baronie afgeschaft. Alleen de gemeente bleef haar gezag behouden. Het kasteel van Nassau werd voor een spotprijs verkocht en afgebroken in 1821. Gerelateerd aan de Fiertel zetten we **één baronie in de kijker, deze van Jan van Nassau**.

Het kapittel van St.-Pieter en St.-Hermes heeft driemaal getracht om in de woelige godsdienstperiode en de moeilijkheden met het protestants gemeentebestuur van Ronse met de relikven te vluchten, aanvankelijk naar Gent, later naar Mechelen en tenslotte naar Brussel. Het heeft geen haar gescheeld of de kathedraal van Brussel zou de Stt-Goedele-Michiel en Hermes genoemd worden. Er was reeds een zijkapel voorbestemd voor Sint-Hermes en een nis om het relikverschrijn in onder te brengen. Die hele spanning heeft ongeveer 30 jaar geduurd! Het was Baron Jan van Nassau die dit - na zijn bekering tot het katholicisme - heeft kunnen verhinderen en het belang van Sint-Hermes voor de Ronsenaars bij het kapittel heeft kunnen bepleiten.

En uit dankbaarheid dat het kapittel finaal toch in Ronse gebleven is, heeft zijn echtgenote - Prinses de Ligne - in 1637 het rode schrijn (was in 1593 in rood fluweel bekleed in Oudenaarde) geborduurd met de taferelen uit de legende van Sint-Hermes, zoals wij het thans kennen (zie in een volgend nummer: de legende).

Maar onderaan werd ook een zin toegevoegd die in de oorspronkelijke legende nergens staat en die de bedevaart naar Ronse een nieuw elan zal geven, namelijk dat 'Hermes vóór zijn onthoofding bij God voorspraak vraagt voor alle bezetenen van de duivel'.

En zo werd Sint-Hermes - aange trokken als algemeen genezer in oorsprong, maar toch al duidelijk met een bijzondere aantrekkingskracht voor geestesziekten - nu officieel 'specialist' werd voor 'de ziekten van het hoofd'. Vanaf dan zien we ook het Zottenboek verschijnen. Dat de vroege promotie in de 10de

-11de eeuw van Sint-Hermes ook de Fiertelommegang heeft doen ontstaan, vindt volgens gewezen stadsconservator Eric Devos een mogelijke verklaring in het '**ergotisme**' of de 'kriebelziekte', een ziekte die in de middeleeuwen ontstond en veroorzaakt werd door het eten van met moederkoren (schimmel Claviceps Purpurea) besmet graan, voor al rogge.

De gifstoffen in het moederkoren, alkaloiden zoals ergotamine, veroorzaken krampen en samentrekkingen van de bloedbaan (het Sint-Antoniusvuur). Vingers en tenen kunnen hierdoor geleidelijk afsterven (gangreen), waardoor de patiënt uiteindelijk sterk verminkt raakt en er soms ook stierf. Ook en vooral veroorzaken de gifstoffen hallucinaties en uiteindelijk krankzinnigheid...

Er wordt aangenomen dat ook de heksenvervolgingen mede te maken hadden met die hallucinaties waaraan sommige patiënten leden en waarvan men de oorzaak toen niet kende. Gedurende de middeleeuwen ging men ervan uit dat - net als de pest - ergotisme een straf van God was, bedorven lucht en besmettelijk, aangezien soms hele families eraan ten onder gingen.

Pas vanaf 1676 bemerkte men echter dat ergotisme vooral een armeluisziekte was: bij gegoede burgers kwam het nauwelijks voor. Arme mensen aten vooral roggebrood, en dan vaak nog brood dat gebakken was van rogge van mindere kwaliteit, terwijl de rijkere het duurdere tarwebrood aten. Door de rogge nauwgezet aan controle te onderwerpen kon het ergotisme worden ingedijkt.

Het ergotisme verscheen zeer streekgebonden en in Doornik zien we op 14 september 1092 voor het eerst een processie ontstaan (de voorloper van 'La Grande Procession') als gevolg van een epidemie ervan in de plattelandsgemeenten rondom de stad. Ook ten noorden van Parijs (Valenciennes, Arras, Chartres, Soissons) en Brabant vernemen we dat in de periode 1124-1129 belangrijke epidemieën met ergotisme opduiken en overal roept men er via processies de hulp in van Maria.

Zonder twijfel moet het fenomeen 'ergotisme' in onze contreien al bestaan hebben vóór de eerste processie in Doornik in 1092 en vóór er in

de 11de eeuw over geschreven werd. Hebben onze kanunniken - als alereersten - hier in Ronse en al vrij vroeg in de middeleeuwen een 'potentiële markt' ontdekt? Hebben ze daarom zó geijverd om de relikven vanuit Kornelimünster - via bisschop Fulbert van Kamerijk - in 940, na 60 jaar, terug te krijgen en zich gehaast om in Ronse zo'n - voor die tijd - gigantische structuur te kunnen neerzetten met crypte en infrastructuur met waterput, badkamers, altaren? Om van Sint-Hermes hét aanspreekpunt te maken, niet alleen voor de symptomen die met ergotisme gepaard gaan, maar voor alle vormen van geesteskwalen?

Want hun plan heeft ook eeuwen gefunctioneerd! In 1536-1544 schrijft koster Joris II De Rodere (neef van Cypriaan) in zijn kosterhandboek ook het hele ritueel uit voor de behandeling van geesteszieken (de baden, de badmis....) dat al enkele eeuwen lang in de crypte plaatsvond.

In de loop der tijden zijn hier te Ronse ups en downs geweest in de verering van Sint-Hermes. Met de godsdienstoorlogen, de Beeldenstorm en door de moeilijke situatie met het protestants gemeentebestuur kwamen onze kanunniken onder druk te staan. Maar het is de Baronie van Nassau die hierin een kentering teweeggebracht heeft en de Hermescultuur een nieuwe boost gegeven heeft, met die éne zin op het schrijn te laten borduren waardoor Sint-Hermes het officieel statuut kreeg als genezer van alle geestelijk kwaad, gesymboliseerd door de duivel. Hij kreeg a.h.w. het statuut van een heilige 'neuropsychiater' en dat wellicht als eerste in West-Europa!

Inspiratie uit diverse algemene werken over 'Baronieën' en 'Ergotisme', uit werken van Albert Cambier, STT-Pieters en -Hermesstift, 730 pp. 1960 en deze van Eric Devos, Het middeleeuwse Ronse. Een alternatieve geschiedenis, 206 pp., 2015, p. 79-81, in Annalen G.O.K.R.T.I. 2019, De symboliek op het Sint-Hermeschrijn, pp.61-93 en eveneens in Annalen 2021, Enkele beschouwingen over de feodaliteit te Ronse (ca. 1200-1630), p. 7-179. Foto's Dirk Waeterloos.

Wim Cambier

